

Сергій Лучканин

ГОЛОС АНТИЧНОСТІ SUB SPECIE AETERNITATIS У
ТВОРАХ

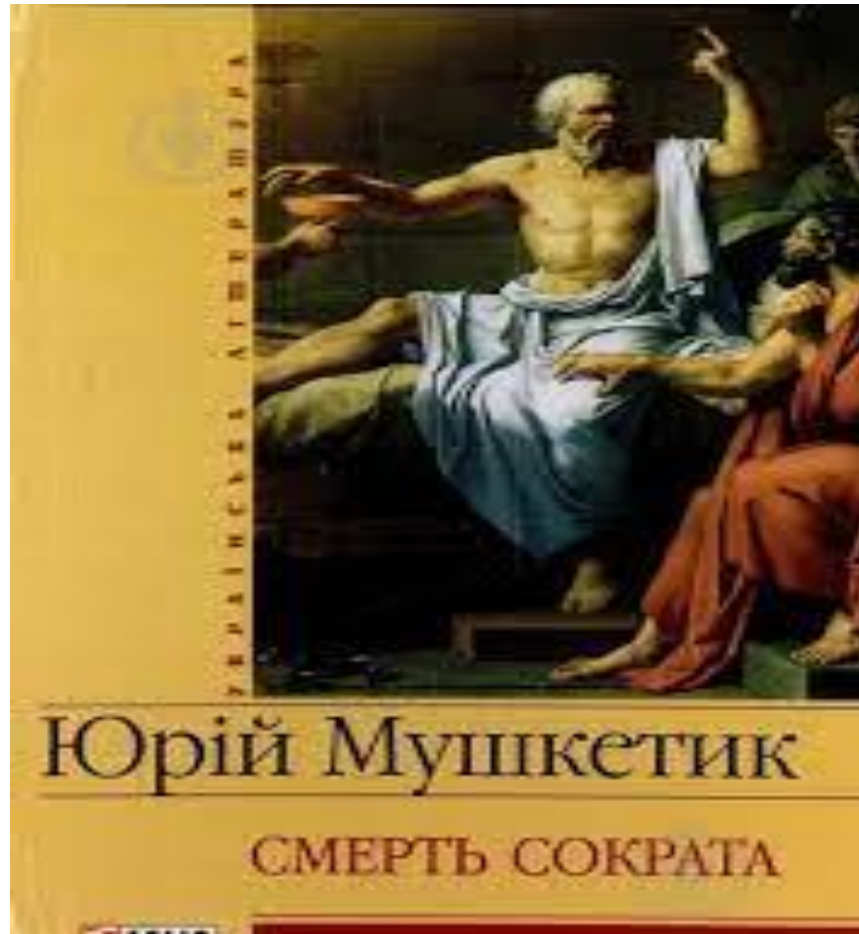
ЮРІЯ МУШКЕТИКА: ПОВІСТІ „СМЕРТЬ СОКРАТА”,
„ЛІТНІЙ ПТАХ НА ЗИМОВОМУ БЕРЕЗІ”, „СУД НА
СЕНЕКОЮ”,
ОПОВІДАННЯ „СЕЛЕНА”

Актуальність творів Ю. Мушкетика

Перу Юрія Мушкетика належить низка творів, які відбивають історичний розвиток держави і роль особистості в ньому. Автор продовжує плідну працю на літературній ниві, створюючи глибокі образи, продовжуючи пошуки нових форм і засобів вираження важливих проблем сучасності, зробивши основним об'єктом дослідження людину. Письменник прагне відбити різні періоди життя суспільства, розглядає різноманітні життєві ситуації, показує різні соціальні верстви населення. Він пильно спостерігає за дійсністю, тому герої його творів такі реальні, а проблеми, яких він торкається, такі актуальні.

Мушкетик Юрій. Смерть Сократа. Суд над Сенекою. Жовтий цвіт кульбаби. Селена. Літній птах на зимовому березі: повісті, оповідання. – Харків: Фоліо, 2008. – 318 с.

День шолітає над нами

Юрій Мушкетик
СМЕРТЬ СОКРАТА

Юрій МУШКЕТИК
ЧАС ЗВІРА

Юрій МУШКЕТИК
ІСА

Юрій МУШКЕТИК
Тетманський скіф

Юрій МУШКЕТИК
ТВОРИ В ДВОХ ТОМАХ

Юрій Мушкетик
у пастці

Юрій Мушкетик
БІЛА ТІНЬ

Мушкетик
БІЖ

ЮРІЙ МУШКЕТИК
ТВОРИ В ДВОХ ТОМАХ

Юрій Мушкетик

ЮРІЙ МУШКЕТИК
ЗІЖ СЕРЦЕ ЛЕВА

ЮРІЙ МУШКЕТИК
Суд

Юрій Мушкетик

ЮРІЙ МУШКЕТИК
ВІХОЛА

з давніх-давен людину, не обізнану з античною культурою, в Європі вважали неосвіченою. Сучасна людина мусить усвідомлювати, що переживання античних діячів і героїв є близькими і нам, людям початку III тисячоліття н.е., бо „ми всі – греки” (Персі Біші Шеллі). Кожне звернення до старого в нових умовах – завжди нове „відчуття себе в історії”, осмислення історичного досвіду цивілізацій у розв’язанні основоположних проблем буття. „Усе змінюється, тільки не людина”, – сказав колись Альберт Ейнштейн. І життєва й творча доля Сократа, Платона, Овідія та Сенеки – героїв творів Юрія Мушкетика „Смерть Сократа” (1971), „Суд над Сенекою” (1978), „Літній птах на зимовому березі” (1989), „Селена” (1989), присвячених античності – приклад долі митця в суспільстві, за блискучим фасадом якого завжди приховуються гострі внутрішні суперечності.

Стародавня Греція мала свою т.зв. „Велику Вітчизняну війну” – греко-перські війни 500-449 до н.е., коли перси, як раніше від скіфів, вимагали від греків „землі і води”, тобто визнання верховної влади перського царя. Грізна небезпека згуртувала грецькі міста під керівництвом Афін у боротьбі за свободу й незалежність, а перемога над „уселенською” перською монархією спряла зростанню політичної й культурної могутності Афін, розквіт яких нерозривно пов’язаний із діяльністю Перікла (444-429 до н.е.), ремінісценції до „золотої доби” якого з її Парфеноном й Ерехтейоном, скульптурними зображеннями „творця богів” і „богорівних смертних” Фідія постають як у „Смерті Сократа”, так і в „Селені”: „Разом з іншими містами Афіни уклали Делоську лігу – священний союз грецьких держав, і не було в світі сили, яка б одважилася стати супроти цієї твердині. І над усім тим, в серцевині всіх починань, – він, „перший серед афінян”, „вождь демократії” великий Перікл, чиїм ім’ям, оздобивши його позолотою, назвали щасливі афіняни цілий вік свого життя – Золотий вік Перікла. Мудрий з-понад мудрих, найбезкорисливіший серед безкорисливих, найпростіший серед простих, найвідважніший серед відважних – друг і порадник, великий будівничий, непохитний авторитет і незмінний стратег” [7, 186].

IL TEMPIO DI CORINTO.
Tav. III.

Розгадати вічну загадку смерті Сократа прагне розгадати в однойменній новелі (повісті) Юрій Мушкетик. „Ситуація із Сократом („Смерть Сократа”) відома, з великою художньою майстерністю її описав Платон, який відкрив людству прекрасний взірець чесного, мислячого філософа і громадянина, – зазначає Микола Жулинський. – Для Платона пошук сенсу життя людського – визначальний смисл буття на землі. Тому описана Ю.Мушкетиком боротьба стратега Феогена з безкомпромісним противником тиранії Сократом породжує цікаві аналогії і схиляє читача до роздумів про ту ціну, яку заплатило людство на історичних шляхах до істини” [3, 23].

афінської демократії закотилося за важку темну гору. Ще галасують у народних зборах оратори-демагоги, ще гупають у горах молотки, лупаючи камінь на статуї для Акрополя, ще ведуть свої діалоги філософи – філософія завше живиться не цвітом історії, а її перегірклими плодами, – але військова і громадянська міць Афін втрачена назавжди. Неначе сон спогадують сиві архонти дні, коли на агорі збиралися всі громадяни міста й сукупно, в злагоді з законами, які виробили громадою, вирішували найважливіші державні справи... А поза тим у місті мовби й не сталося нічого. В народних зборах галасують оратори-демагоги, збираються по куріях громадяни... Так, зовні все, як і було колись. Але державна скарбниця порожня, ремесла занепадають, у місті процвітають лихварство, хабарництво, підкуп і обман. Стратеги і воїни соромляться дивитися одне одному в очі, воліють не говорити між собою про поразку і важкі переміни в житті міста, зате оратори, поети і філософи од ранку до вечора блукають словесами по попелищу, ковтаючи дим гіркої мудрості, обдурюють словами одне одного й самі себе. Є серед них такі, котрі ладні сперечатися не тільки один з одним, а й з самим Зевсом. Місто збожеволіло на розмовах, тисячі язиків перетирають на порох роки, дні й години буття славної Афінської держави. Де й коли спіткнулися? Хто саме? З чого почалося? Що буде з Афінами? Чим усе це скінчиться? Чи це не край усьому, навіть самому світові? Не кінець його?” [7, 186-187].

Діонісій репресував і багатьох аристократів як „противників” тиранії, що історично правильно відзначає Юрій Мушкетик в оповіданні „Селена”: „Діонісій ішов до трону зі стратегів, не пальмовою віткою помахуючи, а разячи нещадно списом і мечем. Побивши своїх супротивників, він повоював і найближчих сусідів, погромив карфагенян, які довгі роки безборонно володіли Сиракузами і всім островом, полоскотав вістрям списа сам Карфаген, і той був змушений запросити миру. Владарює Діонісій круто й не завжди справедливо... Тиран двічі приводив мечем до спокою і покори населення власного міста – першого разу розгромив повсталіх вершників, другого довелося вгамовувати всю громаду, яка зворохобилася й вимагала повернутися до демократії. Поваливши олігархію, Діонісій повалив і демократію, під’юдивши, звар’ювавши в театрі палким довірчим словом народ проти стратегів, і таким чином здобув владу стратега-автократора” [7, 196].

Конфлікт між мудрецем Платоном і сиракузьким тираном Діонісієм становить кульмінацію оповідання, під час цього гострого словесного двобою вустами філософа Юрій Мушкетик, як справжній письменник-філософ, знайомить читачів з усіма основними положеннями філософії давньогрецького мислителя: ідеалістичні погляди на світ як на відображення ідей, що осягаються душею, і на пізнання, яке має відійти від реального досвіду (письменник наводить знамениту платонову притчу про печеру); учення про державу з поділом населення на три касти – філософів-правителів держави, воїнів-охоронців та решти населення (ремісники, торговці, хлібороби), які мусять працювати й обслуговувати вузьку групу філософів та стражів. Слова Платона в оповіданні „Селена” яскраво віддзеркалюють ті великі суспільні зміни у світогляді людей першої половини IV ст. до н.е., що пов’язані з поширенням повної байдужості до проблем суспільного життя, переважанням особистих інтересів над суспільними, а це так співзвучне із сучасним світовідчуттям людей початку XXI ст. (недавнє оповідання Юрія Мушкетика „Шашлики”)

Мудрець володіє всесвітом, силою слова підкорив Платон душі сиракузян, це визнає і красуня Селена: „Люди линуть до тебе любов’ю. Але вже пішов поголос. Афіни сто разів штурмували Сиракузи й не здолали їх. А тепер прийшов один чоловік і скорив. Ці слова вже долетіли до вух Діонісія” [7, 226]. Адже незадовго до мандрівки Платона афіняни під час Пелопонеської війни здійснили потужну, але згубну для них сицилійську експедицію 415-413 до н.е., яку очолювали найкращі афінські флотоводці – Алквіад, Нікій та Демосфен, останні двоє загинули в сиракузькому рабстві. Мудрець Платон підкорив Сиракузи, а мудреця підкорила дівоча врода.

Серцем Платона взаємно заволоділа Селена, ім'я, безумовно, знакове (*nomen est omen*), бо в грецькій міфології Селена – уособлення місяця (Σελήνη, від *σέλας* „світло”, „сяйво”), богиня Місяця, дочка титанів Гіперіона й Теї, сестра Геліоса та Еос. До Селени зверталися із закляттями, приворожуючи коханих. Вірили, що чаклунські дії досягають найбільшого ефекту під час повного місяця. Не поєдналися долі Селени й Платона в оповіданні Юрія Мушкетика, адже Діонісій замислив убити Платона (тирани завжди бояться розумних, миНе поєдналися долі Селени й Платона в оповіданні Юрія Мушкетика, адже Діонісій замислив убити Платона (тирани завжди бояться розумних, мислячих людей), і саме Селена, вбиваючи вимушеною розлукою власне почуття, рятує від убивства мудреця. І тут Юрій Мушкетик іде за літературною традицією, оскільки „поети називали Селену блискучим оком ночі, зображуючи її привабливою жінкою, яка тримає смолоскип у руках і веде за собою зорі. В античному мистецтві Селена інколи сидить на коні або в колісниці. Атрибути Селени – крила і золотий вінок на голові” [1, 259].

Тиранія Діонісія в Сиракузах була передвісником елліністичних монархій кінця IV-I ст. до н.е., останню з яких – птолемеїв Єгипет – 30 до н.е. завоював перший римський імператор Октавіан Август, перемігши в громадянській війні Антонія та Клеопатру. Новий конфлікт мудреця з імператором у повісті Юрія Мушкетика „Літній птах на зимовому березі” уособлюють Овідій та Октавіан Август. Письменникові однаково чужі й модернізація історії, і її музейно-дріб’язкове відтворення, його цікавить аналітико-дескриптивна реконструкція епохи та її проекція на сучасність. Загалом уміння пов’язувати минуле й сучасне, розглядати події та явища у взаємодії і з якнайширшою панорамністю становлять основу всіх історичних творів Юрія Мушкетика.

Найкраще уявлення про хитромудрість самого Октавіана подає його широковідома статуя, знайдена на віллі його четвертої дружини Лівії (готуючись до розмов із якою обережний і підступний Август готував конспекти) поблизу Пріма Порта. Августа зображено в рочисто помпезно: Октавіана подано в позі оратора, який владним жестом звертається до народу; імператор божественний, правитель величезної держави не може бути простим смертним.

Подібну яскраву картину вправно відтворює Юрій Мушкетик: „Саме за це, а не за щось інше римляни поставили по всіх форумах статуї з посвятою Августу і Риму. Його день народження в Римі святкують кілька днів, народ назвав його ім'ям кілька міст, місяць його першого консульства став Августом, тобто священним, найбільший поет Горацій написав гімн на його честь, поети оспівують його діяння в піснях, а оратори славлять його в промовах на форумі. Стало звичним: кожен оратор розпочинає свою промову зі здравиці на його честь і кілька разів посилається в промові на його слова. Його нарекли батьком вітчизни, найкращим воїном, другом простих людей. Пожиттєво трибун, перший сенатор і великий понтифік, проконсул, а значить, головнокомандувач війська, він доріс до божества, а лишився таким же простим і скромним, як був колись” [7, 251].

Відкрито виступити проти лицемірної, фальшивої політики Октавіана Августа наважився лише Овідій, *Maximus Poëta*, за що й потрапив у неласку до імператора, а 8 р. н.е. його було вислано з Риму на західне узбережжя Чорного моря (м. Томи, нині румунське місто Констанца). На засланні, забутий учорашніми друзями й шанувальниками, Овідій створює „Скорботні елегії” та „Послання з Понту” („*Epistölæ ex Ponto*”). У зворушливих віршованих рядках виливає він свої почуття: тугу за батьківщиною й рідними, відчай приреченого

Долю Овідія-вигнанця яскраво змальовує Юрій Мушкетик у повісті „Літній птах на зимовому березі”: „Томи стоять на краю світу, на самім-самім його краю. Він не міг побороти це відчуття, хоч воно суперечило тому, що Овідій уже знав: сарматський степ безкінечний і тягнеться на тисячі миль. А за ним – інші степи, і ліси, і інші дикі народи й племена, кажуть, є серед них люди двоголові, кажуть, є людодіди, а звірі там страшенно великі та люті, з їхніх пащек вириваються вогонь і сморід. Розповідають, років п'ять тому один чужинець їхав до Томів з боку степів двісті днів і казав, що й у другу сторону їхати ще стільки, а що далі – не знає.

Мабуть, все це правда, але простір, який хапає Овідій оком, для нього край землі. Кінець цивілізації, кінець життя. Воно лишилося десь там, де світить ласкаве і тепле сонце, де шумлять оливкові гаї й ніжно цвіте тамариск. Де біломармурові палаци, високі колони, портики, під якими збираються поети і читають вірші.

Саме це символізує в повісті Юрія Мушкетика „Літній птах на зимовому березі” узагальнений образ Поета з Великої Літери. Хто він, цей Поет? Зеров? „Перед самим арештом він перекладав Овідієві „Скорбні елегії”. „Метаморфози” переклав ще раніше” [7, 312]. Чи, може, наш Кобзар? У поезіях Тараса Шевченка періоду ув’язнення і заслання (1847-1857) – чимало ремінісценцій з Овідія, навіть деталями відомий вірш „Думи мої, думи мої...” перегукується з початковою елегією „Скорботних елегій”, і в Овідія, і в Шевченка рятівницею від самотності на засланні виступає Муза. Тарас Шевченко, перебуваючи на засланні на півострові Мангишлак, постійно відчував спільність своєї долі з фортуною римського вигнанця, наводив слова Овідія *Gutta cavat lapidem* „крапля точить камінь” у листі до Анастасії Толстої (від 22 квітня 1856)

У повісті Юрія Мушкетика є ще одна наскрізна ідея, яку не можна оминати – культурний вплив Греції на Рим. У повісті Юрія Мушкетика так пристрасно вигукує грек Еок, вигнанець, як і Овідій: „... Хіба не грецькі граматики навчали давніх римлян грамоти? Хіба не афінські філософи вивели вас на стежки мудрості? Не з нашої трагедії, не з нашої комедії скопіювали ви свою? Перейняли наш одяг, наші звичаї, нашу їжу, увесь триб нашого життя й упослідили нас. Вже й ваші філософи мудріші, й поети кращі. І краща ваша мова. Не вивчиш її – не станеш високим урядовцем, не досягнеш ніяких посад і звань. І так воно виходить, буцім, не знаючи латини та порядків ваших, не можна стати людиною мудрою, культурною, державною. Бо держава – це Рим. Римські храми – найкращі, бігуни найпрудкіші, жінки найгарніші...

Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio („Полонена Греція взяла в полон дикого переможця і принесла мистецтва в простакуватий Рим”). Деякі українські історики (Михайло Грушевський, Іван Огієнко, Іван Крип'якевич), а також Леся Українка в драматичних поемах „Бояриня” та „Оргія” переносили цей вислів на стосунки України та Росії другої половини XVII – початку XVIII ст., коли після Переяславської Ради і приєднання України до Росії чимало українських книжників (Єпіфаній Славинецький, Арсеній Корецький-Сатановський, Дмитро Туптало, Стефан Яворський, Феофан Прокопович) внесли помітний внесок у розвиток російської освіти, науки й літератури

Ось як подає Тиберія Юрій Мушкетик: „Мед словослів’я обтікав його душу й не затримувався в ній, всі чуття, всі думки були спрямовані на одне – запам’ятати достойних. А флейти й тамбурини грали самі по собі, ох, як довго вони мовчали, як довго він був змушений вдавати скромність, шанобливість, добрість, синівську вірність” [7, 307]. За Тиберія в образі величі стали звинувачувати тих, чиї проступки або слова ображали пам’ять Октавіана Августа, а потім і під цей закон підвели й будь-які необережні звинувачення на адресу Тиберія.

Светоній, зокрема, повідомляє: „Але на Капрі [де з 27 н.е. Тиберій вів утаємничений спосіб життя й керував сенатом шляхом листування – С.Л.], усамітнившись, він дійшов до того, що завів особливі постільні кімнати, гнізда утаємниченої розпусти. Зібрані натовпами звідусіль дівчатка і хлопчачки – серед них були ті винахідники страхітливого любострастя, яке він назвав спінтріями – наввипередки злягалися перед ним по троє, збуджуючи цим видовищем його пригаслу хіть. Спальні, розташовані скрізь, він прикрасив картинами і статуями найнепрстойнішого змісту і розклав у них книги Елефантиди, щоб усілякий мав під рукою у своїй роботі запропоновані зразки. Навіть у лісах і гаях він повсюдно облаштував Венерині куточки, де у гротах і між скель молодь обох статей перед усіма зображала фавнів та німф. За це його вже скрізь і відкрито стали називати козлом, переінакшуючи назву острова [лат. *caper, capri (m)* – козел]. Та він палав ще огиднішим і мерзеннішим пороком: про це грішно навіть говорити і слухати, але цьому ще складніше повірити. Він завів хлопчиків найніжнішого віку, яких називав своїми рибками і з якими він потішався у ліжку. До подібної хіті він був схильний і від природи, і від старості” (Тиберій, 43-44).

Сюжет повісті „Суд над Сенекою” Юрія Мушкетика складає дещо жартівливий, а в чомусь і серйозний суд, який улаштовують студенти-юристи (вивчають на I курсі латинську мову й римське право) над славетним римським письменником-філософом. Щирі, безпосередні, безкомпромісні, вони шукають вічних істин у мудростях і подіях тисячолітньої давнини, не помічаючи, як у щоденному своєму житті, у праці, у коханні і в дружбі віднаходять сьогоденні живі і справжні істини: „Засіяні Сенекою зерна буйно зійшли по всій землі, хліб його мудрості люди споживають і нині. Філософ спокійно залишив світ ще й тому, що знав: він віддав людям усе, що мав, і взяв від них те, що було потрібно, аби досягти в такий спосіб повної гармонії. „Будемо жити, – казав він, – так, щоб наше життя, як дорогоцінна річ, посідало небагато місця, але коштувало дорого. Будемо міряти його вчинками, а не часом”. Він прожив так. А час виміряв його життя і позначив як безконечність” [7, 30].

Твори Мушкетика не старіють з часом. Духовна спорідненість між його філософсько заглибленими героями та самим письменником доносить його життєтворчий дух до сучасного студентського покоління. Повісті Юрія Мушкетика „Смерть Сократа”, „Селена”, „Літній птах на зимовому березі”, „Суд над Сенекою” – своєрідний *vademesit*, що стане у великій пригоді всім, хто хоче ступити у духовний простір давніх еллінів і римлян; простір, що мав би бути спільним і для нас – людей технічної доби. А їй, саме тому, що технічна, так потрібно почути звернений не лише до розуму, а й до серця голос: *Sapere aude!*..